

LÄMNINGAR FRÅN STENÅLDERN I HALLBOVIKEN

Arkeologisk förundersökning och särskild utredning
inför ny vattentäkt

RAÄ 152, 153, 288 och 289
Högs socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2009

Maria Björck och Inga Blennå

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från museets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format inger.eriksson@xlm.se eller 026-65 56 42.

Rapporter (tryckt), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20. Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

LÄMNINGAR FRÅN STENÅLDERN I HALLBOVIKEN

Arkeologisk förundersökning och särskild utredning
inför ny vattentäkt

RAÄ 152, 153, 288 och 289
Högs socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2009

Rapport 2010:01
Maria Björck och Inga Blennå

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Telefon 026-65 56 00
Hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2010

Omslagsbild: Skifferspetsar som hittades vid undersökningar
av boplatz Hög RAÄ 152, inom forskningsprojektet Yngre stenålder
i södra Norrlands kustland. Foto: Tomas Jakobsson

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 96.0419

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Inledning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Målsättning och metod.....	6
Resultat	7
Fyndmaterialet.....	8
Datering	10
Diskussion.....	11
Sammanfattning	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser	14
 Bilaga. Fyndlista	 15

Bild 1. Kartöversikt med utredningsområdet markerat rött.

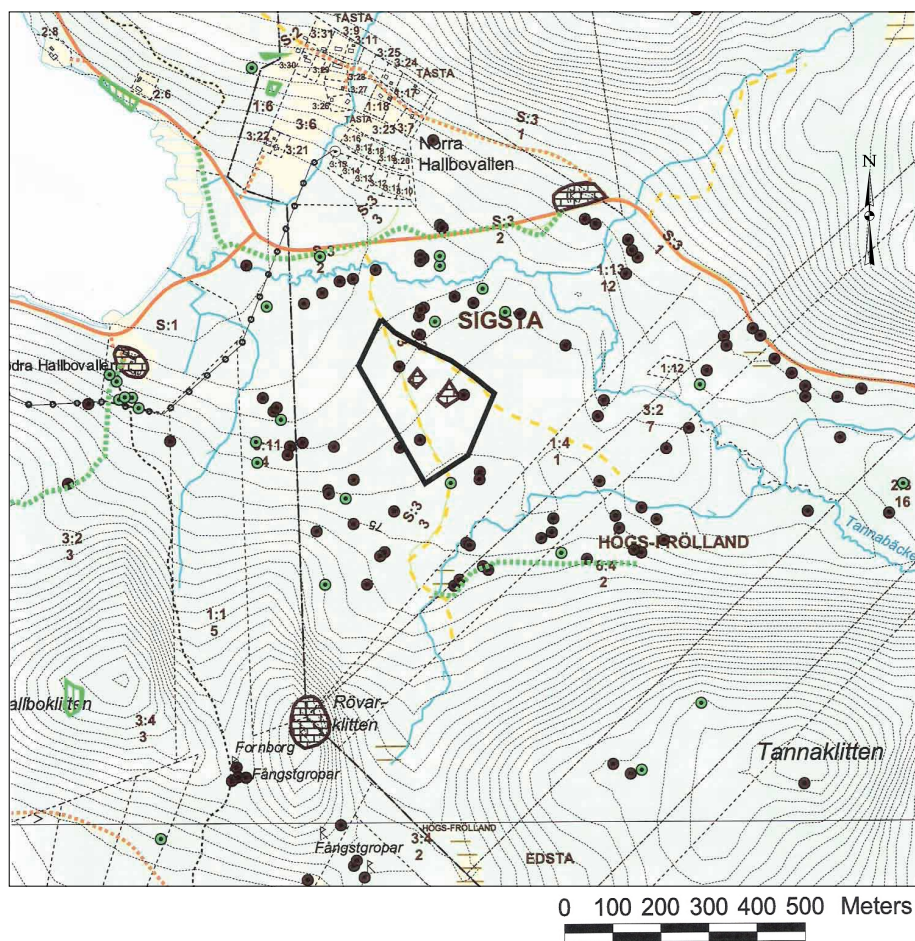

Bild 2. Fastighetskartan 16H 1b med utredningsområdet markerat.

INLEDNING

Länsmuseet Gävleborg har efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 431-10403-09) gjort en förundersökning och en särskild utredning i ett område vid Hallboviken i Högs socken, Hudiksvalls kommun. Kommunen söker ny vattentäkt i området som är mycket rikt på fornlämningar. Förundersökningen har utförts av stenåldersboplatserna RAÄ 152, 153, 288 och 289. Den särskilda utredningen har gjorts av ett större kringliggande område om cirka 5 ha. De förundersökta boplatserna låg inom utredningsområdet. Länsmuseet har tidigare förundersökt en mindre yta, samt gjort en utredning inom utredningsområdet (Blennå 2008).

Arbetet utfördes av Maria Björck, Inga Blennå, Katarina Eriksson, Bo Ulfhielm och Kerstin Westrin under två veckor i oktober månad 2009. Projektledare var Inga Blennå. Kostnadsansvarig var Hudiksvalls kommun.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Utredningsområdet sluttar mot nordväst ner mot Hallboviken och består av sju sandiga strandterrasser. Terrasserna är mer eller mindre tydliga i slutningen, några flacka andra med väl markerade avgränsningar. Området ligger på nivåer mellan 55 och 70 meter över havet. Genom utredningsområdet går två mindre skogsbilvägar som korsar strandterrasserna.

Högs socken är en mycket rik fornlämningsbygd med ett stort antal lämningar från järnåldern. Inom socknen finns också ett flertal boplatser av stenålderskaraktär, bara i området vid Hallboviken finns fyra kända. Bosättningarnas förekomst och lägen inom socknen tyder på att det mycket väl kan finnas flera ännu ej kända boplatser (Holm 2006:86).

Inom utredningsområdet finns fyra stenåldersboplatser (RAÄ 152, 153, 288 och 289) och en tjärdal (RAÄ 235) registrerade. Enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesregister är kartmarkeringen för RAÄ 153 osäker och boplatsens utsträckning okänd. Länsmuseet har tidigare förundersökt en yta vid RAÄ 153, samt utfört en särskild utredning i området, då RAÄ 288 och 289 framkom (Blennå 2008).

Boplaten RAÄ 152 har delundersöktes inom forskningsprojektet Yngre stenålder i södra Norrlands kustland (Holm 2006). Fyndmaterialet som framkom utgjordes bland annat av föremål av kvarts, kvartsit och skiffer, brända ben, skal- delar till hasselnötter och skörbränd sten. Bland de boplatslämningar som hittades kan flera härdar nämnas. De dateringar som gjordes låg mellan 3990 och 3640 före Kristus (Holm 2006:93ff).

PERIODER UNDER STENÅLDERN

Paleolitikum eller äldre stenåldern	–9000 f.Kr.
Mesolitikum eller mellan stenåldern	ca 9000–4000 f.Kr.
Neolitikum eller yngre stenåldern	ca 4100–1800 f.Kr.

Neolitikum förknippas med införandet av jordbruket och hållande av tamdjur, men även införandet av keramik och redskap av bl.a. skiffer. Denna övergång från jägare samlare till jordbrukare tar olika lång tid i det vi nu kallar för Sverige. Först sker introduktionen i södra Sverige, i övriga delar av landet tar denna övergång betydligt längre tid och sker i många områden först under senneolitikum, d.v.s. sista delen av neolitikum eller i början av bronsåldern. I delar av norra Sverige införs jordbruket först under järnåldern. Det var vanligt under neolitiseringsen att människorna tog till sig vissa delar som konsten att tillverka keramik och att göra redskap i skiffer.

Bild 3. Vy över den strandplatå som undersöktes inom projektet Yngre stenålder i södra Norrlands kustland, taget från öster. Foto: Maria Björck.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Målsättningen med den särskilda utredningen var att klargöra om området innehåller ytterligare fasta fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar. Utredningen inleddes med en okulär inventering. I nästa steg grävdes $0,25 \times 0,25$ meter stora provrutor över hela undersökningsområdet. Totalt grävdes 148 provrutor. De rutor som innehöll fynd dokumenterades med hjälp av totalstation. På grund av tät vegetation måste en del av de fyndförande rutorna mätas in med GPS.

Förundersökningen syftade till att fastställa boplatsernas karaktär, omfattning och utbredning. 1×1 meter stora rutor grävdes i stick med ett djup av 0,1 meter. För att fastställa djupet på det fyndförande lagret grävdes några av rutorna ner till steril mark. Totalt grävdes 121 kvadratmeterstora rutor. Samtliga rutor mättes in. På grund av tät vegetation måste en del av rutorna mätas in med GPS.

Inom utredningsområdet finns sju tydligt markerade strandterrasser som markerar de dåtida strandlinjerna. Terrasserna är viktiga för förståelsen av området och mättes därför in.

Undersökningarna avslutades med att samtliga rutor lades igen. Den skärvsten som påträffades uppskattades i mängd (liter), men togs inte tillvara.

Vid de undersökningar som tidigare utförts i området inom forskningsprojektet Yngre stenålder i södra Norrlands kustland användes ett friliggande koordinatsystem. Att lokalisera dessa ytor visade sig vara svårt och tidskrävande.

Lokalerna RAÄ 152 och 153 var dessutom förväxlade i FMIS (Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister), vilket försvårade situationen ytterligare.

*Bild 4. Arbetsbild, till vänster Katarina Eriksson och till höger i bild Inga Blennå.
Foto Maria Björck.*

RESULTAT

Vid den okulära granskningen i den särskilda utredningen påträffades inga nya fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar. I flertalet av de provrutor som grävdes, mellan de sedan tidigare kända boplatserna, påträffades skärvsten och enstaka fynd av kvarts. Skärvstenens utbredning och kvartsfyndet indikerade att det kunde röra sig om en enda stor boplat.

Resultatet av förundersökningen är att det inte finns någon tydlig gräns mellan lokalerna. De boplatser som ingick i förundersökningen utgörs med andra ord av en lokal och består snarare av ett boplatsoområde än en regelrätt boplat. Människorna som bott på platsen har under en längre tid säsongvis återkommit hit och det har resulterat i ett stort boplatsoområde med ett fyndmaterial som förekommer mer eller mindre sporadiskt över en mycket stor yta.

Boplatsoområdet ligger 67–70 meter över havet och de huvudsakliga aktivitetstyperna har varit strandbundna. Boplatsmaterialet följer också tydligt den vikande strandlinjen och på samtliga sju strandterrasser inom undersökningsområdet hittades skärvsten. Det boplatsmaterial som framkom består till största delen av skärvsten och bearbetad kvarts, men även flinta och brända ben förekommer. Det framkom att fyndmaterialet och skärvsten har störst koncentration på de fyra högst belägna södra terrasserna och är mindre koncentrerat på de lägre norra terrasserna. Tydligt är också att de framträdande terrasserna har använts mest intensivt medan materialet är mera utspritt på de flackare terrasserna. Lokalen har kunnat begränsas mot norr, men fortsätter utanför exploateringsområdet i öster, väster och söder. Den del av boplaten som ligger inom utredningsområdet uppgår till cirka 35 000 m². Utredningsområdets storlek och det faktum att lokalen är fyndfattig gjorde boplaten svårtolkad och komplicerad vid avgränsningen.

Tjockleken på det fyndförande lagret är ca 0,3 meter. I en del rutor var mängden skärvsten så stor och koncentrerad att det sannolikt rör sig om anläggningar, såsom härdar och kokgropar. Eventuella anläggningars karaktär och utsträckning klargjordes inte inom förundersökningen då de storleksmässigt sträckte sig utanför de grävda rutorna.

Fyndmaterialet

Totalt omhändertogs 1 026 gram sten fördelat på 238 splitter/fragment.

Stenmaterialet dominerades av kvarts, men det förekommer även kvartsit och flinta. Stenmaterialet är överlag av god kvalitet. Materialet utgörs främst av splitter och avslagsfragment efter stenbearbetning. I kvarts finns fyra skrapor och en kärna. I bergart finns en knacksten. Den slagna stenen förekom framförallt på de övre strandterrasserna. På den näst högsta strandterrassen påträffades ett ben. Benet är ett rörben efter ett mindre däggdjur (Muntligt meddelande Carina Olson). Det har även påträffats en bit rödockra.

Lokalen är rik på skärvsten som förekom spridd över hela boplatssområdet. Totalt uppmättes 59 liter. Mängden skärvsten varierade kraftigt mellan rutorna; i vissa var mängden flera liter och koncentrerad i en del av rutan vilket tyder på att den tillhör en anläggning. Skärvstenen lades tillbaka i rutorna i samband med igenläggningen.

Bild 5. Fyndfoto av kvartsskraporna (Fnr. 86, 97, 91 och 104).

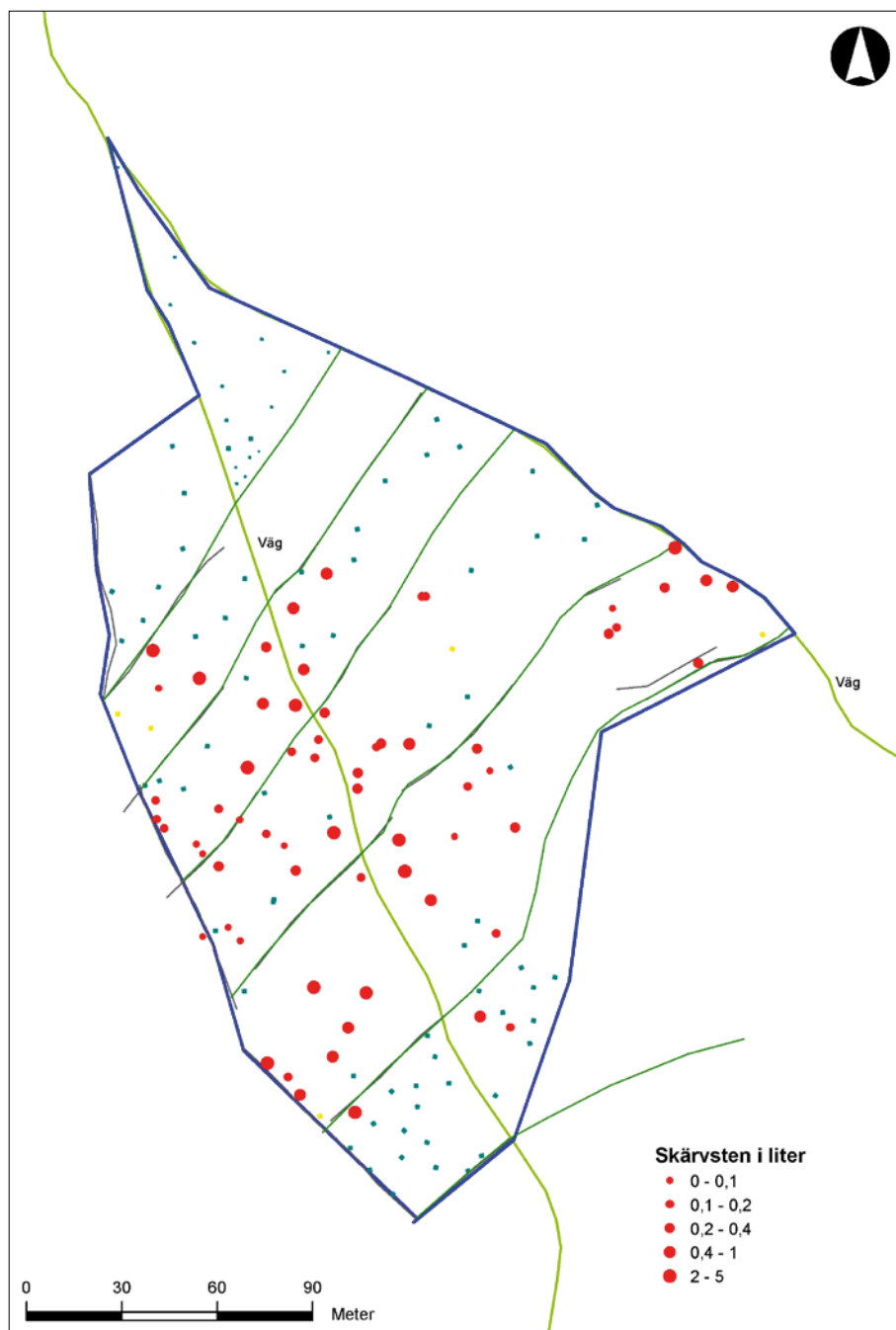

Bild 6. Fyndspridning av skärvsten.

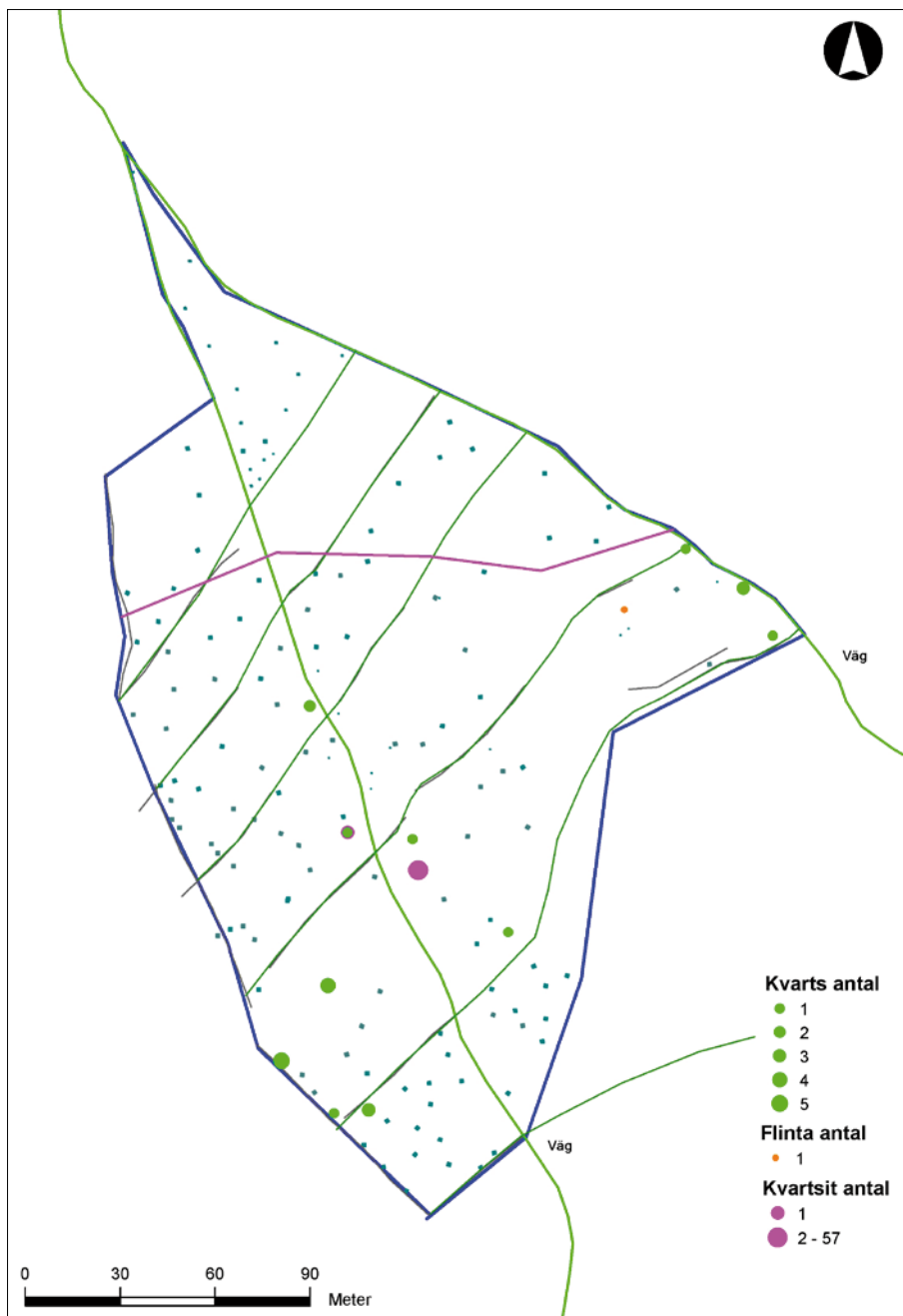

Bild 7. Fyndspridning av kvarts, kvartsit och flinta. Den lila linjen markerar boplatsoområdets avgränsning mot norr.

Datering

En kolbit har daterats av Ångströms laboratoriet i Uppsala. Kolbiten är funnen i den fyndrikaste rutan på hela området, som sannolikt ligger på en slagplats. Rutan ligger på den näst högsta strandterrassen, cirka 68 meter över havet. Kolet daterades till ca 3670–3510 f. Kr. (kalibrerat) och kan därmed visa på människors aktiviteter på strandterrassen vid samma tid. Dateringen kan jämföras med de tidigare gjorda inom forskningsprojektet Yngre stenålder i södra Norrlands kustland. Då daterades en kokgrop till 3990–3790 f. Kr. (kalibrerat), en härd till 3780–3640 f. Kr. (kalibrerat), en skaldel från en hasselnöt till 3960–3780 f. Kr. (kalibrerat) samt en rödockrafärgning till 3950–3710 f. Kr. (kalibrerat) (Holm 2000:96).

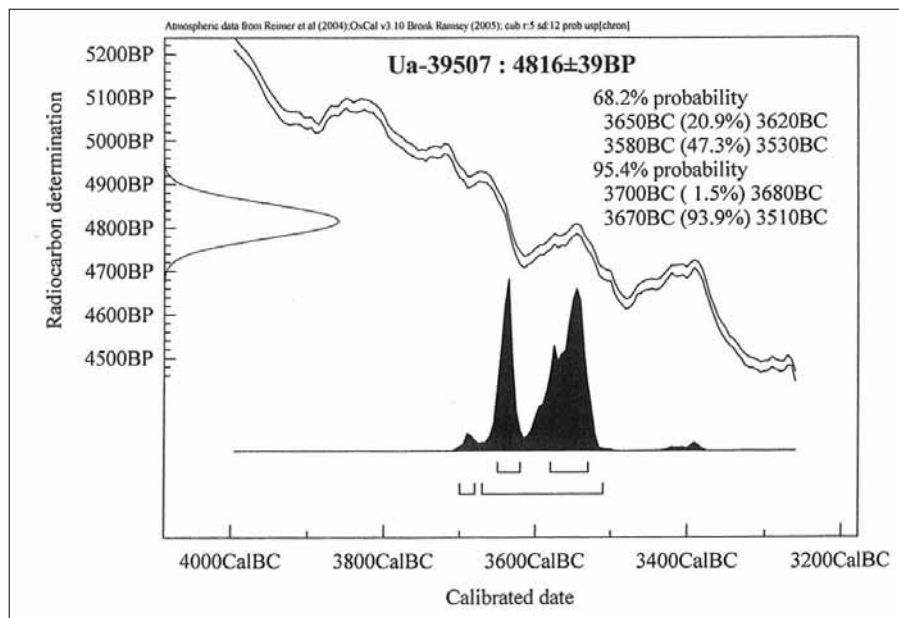

Bild 8. Kalibreringen av ^{14}C -dateringen (Ua-39507, 4 816 $\pm$ 39 BP).

DISKUSSION

På boplatsens näst högsta strandterrass påträffades i en ruta stora mängder kvartssplitter, som sannolikt kommer från en slagplats. Platsen har daterats till cirka 3670–3510 f. Kr. (kalibrerat). Vid en jämförelse av de tidigare gjorda dateringarna ligger de mellan 3990–3640 f. Kr. (kalibrerat) och representerar därmed ett äldre skede. De tidigare gjorda forskningsundersökningarna utfördes i ett friliggande koordinatsystem och den planritning som finns att tillgå är mycket storskalig (Hällström 1997). Enligt planritningen ligger de undersökta ytorna på den terrass som nu daterats samt på den nedanförliggande. Tyvärr framgår det inte var på boplatsen de tidigare dateringarna är gjorda. Den yngsta datering som gjordes inom forskningsprojektet ligger bara delvis inom samma intervall som den nu utförda datering. Då det inte finns någon tydlig lägesangivelse är det svårt att koppla samman dateringarna. En förklaring skulle kunna vara att den aktivitet som vi nu har daterat i förundersökningen inte varit strandnära, människorna kan ha flyttat sig högre upp i sluttningen för att bearbeta sten.

Lokalen är akeramisk, d.v.s. den saknar keramik. De tidigare undersökta ytorna inom området har gett ett fyndmaterial bestående av bl.a. skifferspetsar och en lerpärla (Holm 2006:93ff). Dessa fynd antyder att det är en tidigneolitisk lokal. På t.ex. den neolitiska boplatsen Fräkenrönningen (RAÄ 399, Valbo sn, Gästrikland) som var rik på keramik, påträffade ett antal redskap i skiffer och en lerpärla (Björck 1998). Boplatsen Måndagsbäcken (RAÄ 177, Norrala socken) har neolitiska dateringar men saknade keramik och skifferredskap (Ulfhielm 1996:15). Boplatsen är delvis samtida med Hallboviken. Redskap i skiffer är ett neolitiskt drag men började uppträda på boplatser i slutet av mesolitikum.

Boplatsområdet vid Hallboviken har stora likheter med boplatsen Vittersjö (RAÄ 65, Ockelbo sn i Gästrikland), som låg i en utdragen västsluttning cirka 79–84 meter över havet. Lokalen innehöll ett flertal boplatser av säsongsmässig karaktär (Björck et al 1999). Det finns även paralleller till boplatsen Gårdsjösundet (RAÄ 170, Skogs sn, Hälsingland) som låg i en långsträckt sandig norrsluttning, mellan 105–116 meter över havet (Björck et al 2001). Även här var de olika bosättningsskedena knutna till ett antal strandterrasser, på samma sätt som i Hallboviken. Både Vittersjö och Gårdsjösundet var fyndrika lokaler till skillnad från boplatsområdet vid Hallboviken. Varför den senare är så

mycket fyndfattigare är svårt att svara på. Sannolikt finns ytor som är betydligt fyndrikare än vad som framkom i förundersökningen. Flera provrutor uppvisar en förtätning av fyndmaterial som indikerar förekomsten av anläggningar.

Landhöjningen har varierat i omfattning under olika tider och i olika delar av Sverige. Efter inlandsisens avsmältning var landhöjningen i Hälsingland cirka 5 meter per århundrade (Holm 2006:160). Skärgårdslandskapet har därmed genomgått stora förändringar vilket också påverkat människorna som levde där. Det dåvarande skärgårdslandskapet präglades av djupa vikar omgivna av höga berg och med många öar, holmar och skär. Den undersökta lokalen ligger mellan 61 och 70 meter över havet och höjdkurvorna visar att boplatsen ligger i de allra innersta delarna av en fjordliknande vik.

Hallboviken utgörs av ett stort boplatsoområde med flera aktivitetsytor. De mest intensivt använda ytorna ligger sannolikt intill den dåvarande stranden. De brända ben som tidigare hittades på platsen visar också att man bland annat livnärte sig på fågel, fisk och säl. Det är tydligt att man på grund av landhöjningen följt den vikande strandlinjen och följaktligen har platsen använts under (en tid av) flera hundra år.

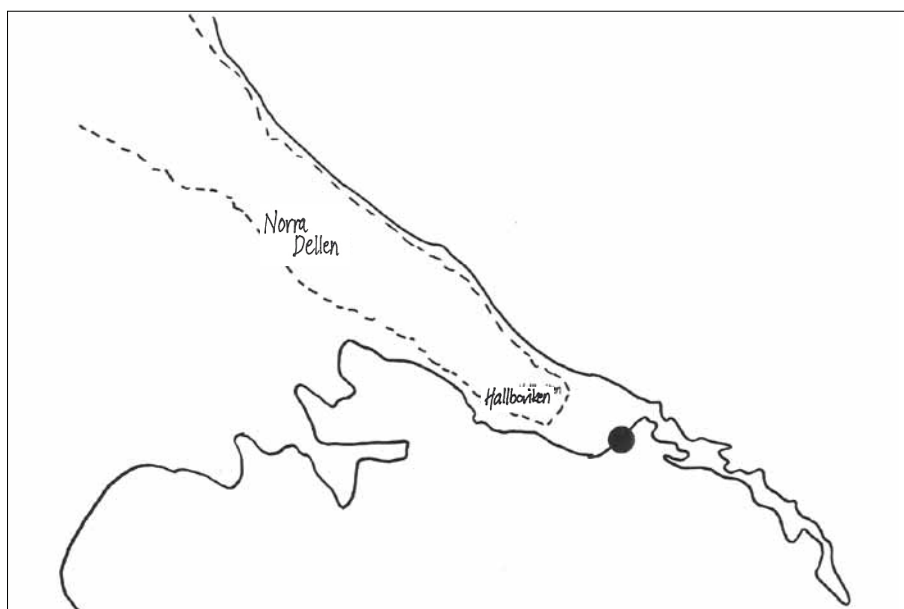

Bild 9. Kustlinjen 65 meter över havet vid Hallboviken med boplatsen markerad. Norra Dellen's nuvarande strandlinje är markerad med streckad kant.

Bild 10. 70 respektive 60 metersnivån för norra Hälsingland, där Dellen'sjöarna kan urskiljas (efter Holm 2006:163).

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har gjort en förundersökning och en särskild utredning i ett område vid Hallboviken i Högs socken, Hudiksvalls kommun. Kommunen söker ny vattentäkt i området som är mycket rikt på fornlämningar.

Utredningsområdet ligger i en sandig NV-sluttning med sju strandterrasser på nivåerna mellan 55 och 70 meter över havet. Förundersökningen har utförts av stenåldersboplatserna RAÄ 152, 153, 288 och 289. Den särskilda utredningen har gjorts av ett större kringliggande område om ca 5 ha.

I utredningen inventerades området okulärt och 148 stycken 0,25 × 0,25 meter stora rutor undersöktes. I förundersökningen grävdes 121 rutor som var 1 × 1 meter stora.

Resultatet av undersökningen är att det inte finns någon tydlig gräns mellan lokalerna, utan de utgörs i själva verket av en och samma boplatz eller kan ses som ett boplatzområde med flera aktivitetsytor. Boplatzen var fyndfattig vilket gjorde platsen svåravgränsad och svårtolkad. Det är ett stort boplatzområde och människorna har återkommit hit under en lång tid. Slagen sten och skärvsten följer också tydligt de vikande strandlinjerna och hittades på samtliga strandterrasser inom undersökningsområdet. Det material som framkom bestod av bearbetad kvarts, flinta, ett bränt ben, en bit rödockra och skärvsten. Fynden var mest koncentrerade på de fyra högst belägna södra terrasserna och blev mera utspridda på de lägre norra terrasserna. Tydligt är därmed att de mest framträdande terrasserna har använts mer intensivt än de flackare. Lokalen har kunnat avgränsas i norr men fortsätter utanför exploateringsområdet i söder, öster och väster. Den del av boplatzområdet som ligger inom utredningsområdet uppgår till cirka 35 000 m².

En kolbit har ¹⁴C-daterats från en trolig slagplats belägen på den näst högsta strandplatån, cirka 68 meter över havet. Provet (Ua-39507, 4 816 +/- 39 BP) dateras till cirka 3670–3510 f. Kr. (kalibrerat), d.v.s. till tidigneolitikum. Det som är lite förvånande är att lokalen är akeramisk (saknar keramik). Flera skifferpilspetsar och en bränd lerpärla som påträffades i forskningsprojektet Yngre stenålder i södra Norrlands kustland tyder ändå på att boplatzen har neolitiska drag.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: Dnr 431-10403-09

Lägesangivelse: Sigsta S:3, Hudiksvalls kommun

Koordinater: X6855890, Y1556950 (centrum koordinat)

Projektledare: Inga Blennå

Personal: Maria Björck, Inga Blennå, Katarina Eriksson,

Bo Ulfhielm och Kerstin Westrin

Fälttid: 091012–091023

Fynd: Fyndmaterialet förvaras på Länsmuseum Gävleborg

REFERENSER

Tryckta källor

- Björck, M., Björck, N. & Martinelle, K. 1999. Vittersjö. En mesolitisk boplatz. Arkeologisk undersökning, RAÄ 65, Ockelbo socken, Gästrikland, 1994 och 1995. Rapport 1999:09. Länsmuseum Gävleborg.
- Björck, M., Björck, N. & Vogel, P. 2001. Gårdsjöundet. En av de äldsta bosättningarna i Norrland. Arkeologisk slutundersökning, RAÄ 170, Skog socken, Hälsingland, 1996. Rapport 2001:03. Länsmuseum Gävleborg.
- Björck, N. 1998. Fräkenrönningen – En by för 5000 år sedan. En gropkeramisk boplatz, RAÄ 399, Valbo socken, Gästrikland. Rapport -1998:14. Länsmuseum Gävleborg.
- Blennå, I. 2008. Stenålder i Hallboviken. Ny vattenledning för Hudiksvalls kommun. Arkeologisk förundersökning och utredning. Slutredovisning. Dnr 1764/320. Länsmuseum Gävleborg.
- Holm, L. 2006. Stenålderskust i norr. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 19. Umeå.
- Hällström, C. 1997. Rapport över arkeologisk undersökning av Raä 152 & 150, Hög sn, Gävleborgs län. UMARK 8. Arkeologisk rapport. Institutionen för arkeologi. Umeå universitet.
- Ulfhielm, B. 2004. Måndagsbäcken. En neolitisk boplatz. Arkeologisk undersökning. Rapport 2004:01. Länsmuseum Gävleborg.

Övriga källor

Carina Olson, Osteolog. Muntligt meddelande 29 augusti 2010.

FYNDLISTA

BILAGA

Fnr.	Material	Artefakt	Vikt (g)	Antal
72	Kvarts	Splitter	11,0	101
73	Kvarts	Avslag/avfall	12,0	9
74	Kvarts	Splitter	2,4	21
76	Kvarts	Avslag/avfall	3,6	1
77	Kvarts	Splitter	0,3	2
78	Kvarts	Avslag/avfall	29,0	3
79	Kvarts	Kärna	355,0	1
80	Kvartsit	Avslag/avfall	24,9	10
81	Kvartsit	Splitter	8,0	47
82	Kvarts	Avslag/avfall	1,9	2
83	Kvarts	Splitter	0,2	3
84	Kvarts	Splitter	0,3	3
85	Kvarts	Avslag	6,7	1
86	Kvarts	Skrapa	2,3	1
87	Kvartsit	Avslag/avfall	7,1	4
88	Kvartsit	Avslag/avfall	2,7	1
89	Kvarts	Splitter	0,2	1
90	Kvarts	Avslag/avfall	4,1	2
91	Kvarts	Skrapa	1,6	1
92	Kvarts	Splitter	0,3	3
93	Kvarts	Avslag/avfall	0,5	1
94	Kvarts	Splitter	0,4	1
95	Kvarts	Avslag/avfall	1,2	1
96	Kvarts	Splitter	0,1	1
97	Kvarts	Skrapa	2,2	1
98	Kvarts	Avslag/avfall	5,8	2
99	Kvarts	Splitter	0,4	2
100	Kvarts	Splitter	0,1	2
101	Kvartsit	Avslag/avfall	0,7	1
102	Bergart	Avslag/avfall	1,0	2
103	Flinta	Avslag	1,4	1
104	Kvarts	Skrapa	7,8	1
105	Bergart	Knacksten	257,3	1
106	Rödockra		0,1	1
108	Kvarts	Kärna	273,3	1
109	Ben		0,1	1

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Box 746, 801 28 Gävle 026-65 56 00
Museet: S Strandg 20 Fogden: Styrmansg 4
www.lansmuseetgavleborg.se